

Till Birgitta Knutsdotter-Olofsson vid utdelning av IPA Sweden Lekfrämjandets Lekpris

Junibacken den 19 november 2019

Ett särskilt välkommen till Professor emerita Birgitta Knutsdotter Olofsson, dagens huvudperson, också varmt välkommen kulturborgarrådet i Stockholm Jonas Naddebo, vänner och kollegor.

Kort presentation av programmet.

Ordförande i IPA Lekfrämjandet, Krister Svensson: Reflektioner över leken, några perspektiv.

Professor emeritus, Lars-Erik Berg: Presentation av centrala begrepp i Birgittas arbete.

Kulturborgarråd, Jonas Naddebo: Talare och prisutdelare

Birgittas arbete har varit och är en viktig kunskapskälla och inspiration för alla som arbetar med barn och ungdomar.

Krister Svenssons anförande:

Aldrig tidigare har leken varit så uppmärksammas som den är idag. Det inte går att fånga allt som hänt och händer på lekens område under några få minuter, men med några korta penseldrag kanske vi kan knyta an till leken i dåtid, framtid och nutid

I begynnelsen var leken!

Leken är besläktad med livets villkor på många sätt. Redan vid tidens början för vår planet hittar vi en parallell. I den *ursoppa* som skulle komma avkasta liv var förutsättningen kaos, kaos som genom slumpen kom att skapa strukturer genom vilka ordning bildades. Molekyler och andra grundläggande byggstenar för livet bildades i detta kaos. Embryon till det vi kallar liv började ta form i växelspelet mellan ordning och kaos. Nytt kaos, ny ordning! I en aldrig sinande ström av komplicerade processer växte olika former av liv fram som i kamp med villkoren. De förädlades eller gick under. Evolutionens senaste bidrag till mängder av livsformer kan vi se omkring oss idag.

Liksom livet självt pendlar mellan kaos – ordning – kaos i en oändlig process, har leken på ett motsvarande sätt dessa två poler, *kaos och ordning*. Utan kaos ingen ordning. Utveckling verkar vara beroende av denna växelverkan.

Ett annat begrepp som står fram är *barnkultur och barns kultur*. Det apolliniska och det dionysiska barnet som representanter för de två kulturformerna förstås och hanteras olika i sina möten med de samhällen de lever i. Barnkulturen är den kulturform som vi anordnar för barn, en barnvariant av de vuxnas kulturella praktiker. Barn-litteratur, barn-musik, barn-teater, barn-film och så vidare. Barns kultur däremot handlar mer om barns lek, barns egen kulturpraxis. Med den synen på lek som en egen kultur har vi anledning att fråga oss vad vi gör med denna kultur.

Att ta seden dit man kommer! Det nyfödda barnet kommer till vår kultur men bär med sig embryot till en egen kultur - leken.

Vad lekte du som barn? Vem lekte du med, var lekte du? Svaren på dessa frågor berättar delar av hur det gick till när du blev människa. Lekfullhet tillhör inte bara barns liv, lekfullheten följer oss genom hela livet. Efterhand som vi blir äldre skiftar lekens arena, men det karnevaliska, det groteska, det lustfyllda, det uppsluppna, det uppslukande finns där fortfarande.

Birgitta du är en representant för en lång rad av tänkare och forskare som genom historien ägnat tid åt att studera och beskriva leken som fenomen och dess värde för människans utveckling.

Som många av dina föregångare och nuvarande kollegor har den *fria leken* stått i centrum för din forskning och verksamhet.

En närmare beskrivning av centrala begrepp i Birgittas forskning framgår av Lars-Erik Bergs presentation som du finner här vid sidan av detta dokument.

Låt mig ge några exempel här på olika bidrag till förståelsen av den fria lekens betydelse för barns utveckling.

Johan Huizinga, (1872–1945) nederländsk filosof, kulturhistoriker och professor i allmän historia vid universitetet i Leiden, skrev 1938 ett centralt verk inom lekteorin, *Homo ludens*. Här framställer Huizinga leken som rolig, moralisk, allvarlig, likgiltig, frivillig, fri, överklig, oegennyttig, rumsligt och tidsmässigt avgränsad, repeterande, vacker, regelstyrd, spänd, gemensam, hemlig, flyktig och mållös.

Helt centralt i leken är den stora *fysiska leken, kroppens rörelse*. Kroppens vitalitet, att märka att man lever, att uttrycka sig genom sin kropp och att uppleva kroppen som orienteringspunkten, "*nollpunkten*". Genom kroppens sinnen upplever barnet sin relation till omgivningen. Att möta en annans blick, att vända sig från ryggläge till mage, att ta saker och släppa dem igen, att börja krypa, att ta de första stegen, att springa genom ett stort rum eller över en stor gräsplan är en del i att uppleva och förstå världen, säger *Torben Hangaard-Rasmussen, dansk pedagog och författare*

Leken är en inneboende mänsklig domän som är central i människoblivandet skriver professor emeritus *Lars-Erik Berg* och fortsätter: Dess funktion av identitetsbygge och beaktandet av lekens emotionella förtrollningskaraktär, ger den en avgörande roll för människan; "*Utan lek, ingen identitet*".

Leken är beroende av samspel med omgivningen både socialt och materiellt. *Professor Kjetil Steinholt* vid högskolan Dronning Mauds minne i Norge menar med utgångspunkt i den tyske filosofen *Gadamers tankar*, att barn inte leker, men blir lekta av leken. Steinholt drar detta ett steg vidare, han säger att världen leker med leken, som leker med barnet. Vi kan se detta i det lilla barnets lek med ord. Orden finns i världen utanför barnet och kommer till barnet genom leken (nyfikenhet och intresse) och får barnet att träna, avprova och tillämpa ord och leka med språket. Det vill säga världen (orden) leker med leken, som leker med barnet. Världen gör sig uppmärksam i leken som engagerar barnet.

Leken kan betraktas som en improvisation i nuet, där den lekandes erfarenhet i kombination med den aktuella leksituationens villkor rör sig i dåtid, nutid och framtid samtidigt. Improvisationen illustrerar relationen mellan lekens *form, innehåll* och det *sammanhang* där den utspelar sig. *Miles Davis*, berömd jazzmusiker, jämförde leken med en jazzimprovisation där alla deltagare samspelar med varandra i dåtid, framtid och samtid. I botten finns ett tema. På samma sätt har barnen i leken ett tema att improvisera kring.

Att leka är alltså en avancerad social, fysisk och mental process som innebär att barnets olika färdigheter och förmågor används och utvecklas i samspel med dess omgivning.

Men det finns utmaningar för leken!

” – att leka gör att jag växer upp långsamt.”

Citatet är hämtat från en liten femårig pojke på en engelsk skolgård för några år sedan. Han fick frågan vad det betydde för honom att få leka.

I ett allt mer strukturerat, rationaliserat och effektiviserat samhälle krymper tiden för lekens möjligheter att spontant uppstå – utvecklas – genomlevas och slockna för att åter uppstå.

Tid är en central faktor för den fria leken. Samtidigt krymper *fri Tid och rum*

tid för både barn och vuxna i vårt allt mer tidsplanerade samhälle. Att få vardagen att hänga samman för familjen, att balansera styrd och fri verksamhet i förskolan, att få plats med lek i skolans prestationsorienterade och schemalagda vardag och att låta bli att boka all fritid om kvällar och helger är faktorer som hindrar eller möjliggör att fri lek kan uppstå. Samtidigt kryper bruket av digitala medier ner i åldrarna och konsumerar allt mer av den tid som både barn och vuxna förfogar över.

Den omfattande urbaniseringen ställer nya krav på rummet för lek. Regeringen har nyligen gett Boverket i uppdrag att ta fram strategier för hur kommunerna ska svara mot barnkonventionens krav på hänsyn till barnen i den framtida stadsplaneringen. Det fysiska rummet i barnets närmiljö krymper, ökad trafik, färre lekplatser och längre väg till de lekplatser som finns kvar, oro för att släppa ut barn själva i en osäker utomhusmiljö där olika hotbilder tonar fram. Allt detta begränsar barns rörelsefrihet när urbaniseringen drar människor till större samhällen och städer.

Lek och lärande

Den finske litteraturforskaren *Yrjö Hirn* skrev 1916 i sin bok *Barnlek*. ”Leken har genomlevt krig, katastrofer, sjukdomar men nu ser jag hur skolan börjar vända sitt intresse mot leken, måtte leken också överleva den attacken.”

Leken är sin egen. Inget barn i historien har lekt ”för att lära sig något” i meningen att barnet säger till sig själv att jag ska leka *för att* lära mig läsa, räkna eller att vara social. Tvärtom är leken mycket svår att göra *nyttig* samtidigt som dess existens är helt nödvändig för barnet/människan. Barn leker därför att det är lustfyllt. Leken har ett *egenvärde*, ett eget existensberättigande.

I lek kommer barn att skaffa erfarenheter som kommer att ingå i en större lärprocess på en rad områden i deras vardag. Lek och lärande har blivit ett begreppspar. Kanske innehåller både lek och lärande gemensamma drag av kaos och ordning, undersökande, upplevelse och lust. Men ofta kommer lek att framstå som en hjälpresurs för lärandet. En paradox kan man tycka, men det ser ut *som att* så snart man försöker använda leken i undervisning, så riskerar man att skapa något annat än lek. Däremot kan man med fördel skapa tid och rum för leken att uppstå, utvecklas och slockna, där den vuxne kan delta i leken och bidra med olika

förutsättningar i form av leksaker eller annan input som stödjer och ger barnet möjlighet att utveckla leken. Lärprocessen har samma cosinus kurva som leken, något väcker intresse, engagerar, fördjupning, förstå, tillämpa, vila – och så på nytt den uppnådda förståelsen/erfarenheten öppnar för nytt intresse. I grunden en lustfylld upptäcktsresa, ju mer man förstår desto mer lustfylld blir resan.

Leken har ett *egenvärde* dvs. det är viktigt att leka därför att det är viktigt att leka! Till detta egenvärde har det också konstruerats värde utöver dess egenvärde, nämligen ett *nyttovärde*. Skolans ambitioner med leken handlar delvis om detta nyttovärde.

Vad Hirn inte kunde förutse den gången var att efter skolans ambitioner att föra in lek i undervisningen väntade en starkare aktör på att få blanda sig i leken.

Vid World Economic Forum Annual Meeting i Davos 2018 höll den kinesiske mångmiljardären Jack Ma ett tal där han bland annat sa följande:

Real play is the freedom for children to engage with and learn from the world that surrounds them. By mentally and physically connecting children to the world, play empowers them to create and grow for the rest of their lives. It is a fundamental right for all children.

Under senare tid har så internationella företag kommit att aktivera sig på området *Playful Learning*. LEGO har med utgångspunkt i WEFs rapport utvecklat ett program för playful learning. Inom ramen för Playfuture publiceras en poster med rubriken PLAY, som följs av sentensen: "PLAY prepares your child for the future"

"The poster - Play: prepares your child for the future This poster is based on the 10 skills which the World Economic Forum has identified that employers will want in 2020—and frames them in terms of the play skills that develop them in children, and in the voice of the child.

	World economic forum skills for the workplace in 2020.	Play skills on poster to ignite the spark of playfulness
1	Complex Problem Solving	I can solve complex problems
2	Critical Thinking	I work things out for myself
3	Creativity	I come up with new ideas
4	People Management	I get on well with others
5	Coordinating with Others	I can be part of a team
6	Emotional Intelligence	I look after other people
7	Judgment and Decision Making	I make confident judgements
8	Service Orientation	I care about other people
	Cognitive Flexibility	I am adaptable and inventive

<https://www.playfutures.net/>

Många företag med fokus på barn och produkter för barn visar intresse för leken. Exemplet med LEGO är bara ett i raden av olika projekt som drivs av företag. Att det förekommer är

inget konstigt, men det finns anledning att följa dessa projekt för att se hur det påverkar lekens fundament – den fria leken.

Jag tänker att i det långa perspektivet måste lekens egenvärde försvaras på alla de sätt som står tillbuds – denna kulturform förtjänar att få blomma och utvecklas utan att nyttans normering får kväva den.

Barns lek är barns kultur – de har rätt till sin kultur.

Birgitta, tack för ditt bidrag till förståelsen av lek och dess oinskränkta rätt att finnas på sina egna villkor.

Krister Svensson

Ordförande i IPA Lekfrämjandet